

S-400 & F-35 DENKLEMİ

VEYSEL KURT

SETA | ANALİZ

TEMMUZ 2019 · SAYI 291

S-400 & F-35 DENKLEMİ

VEYSEL KURT

COPYRIGHT © 2019

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları

ISBN: 978-605-7544-69-8

Uygulama: Hasan Suat Olgun

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT

Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

SETA | Berlin

Französische Straße 12, 10117 Berlin GERMANY

Tel: +49 30 20188466

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
F-35 PROJESİNİN GELİŞİMİ	8
TÜRKİYE'NİN PROJEDEKİ ROLÜ	9
F-35 VE S-400 DENKLEMİ	11
F-35 Mİ, S-400 MÜ?	15
SONUÇ	17

YAZAR HAKKINDA

Veysel Kurt

Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2006 yılında mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisansını 2009 yılında tamamladı. Doktora çalışmasını İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Ortadoğu'da otoriteriyenizm, demokratikleşme, asker-sivil ilişkileri konularında çalışan Kurt'un, siyaset bilimi alanında yayınlanmış makaleleri ve yorumları bulunmaktadır.

ÖZET

Bu çalışma S-400 hava savunma sisteminin Türkiye'ye teslimatının başlamasının ardından ABD'nin verebileceği tepkileri analiz etmektedir.

Bu çalışma S-400 hava savunma sisteminin teslimatının başlamasının ardından ABD'nin verebileceği tepkileri analiz etmektedir. ABD'nin olası CAATSA yaptırımlarının yanında Türkiye'nin F-35 programından çıkarılmasına dair yaklaşımını ele almaktadır. Analiz öncelikle Türkiye'nin F-35 savaş uçağı projesine nasıl bir katkı yaptığını açıklamaktadır. Ardından ABD'nin S-400'lerin alımına karşı Türkiye'nin projeden çıkarılması tehdidinin rasyonelitesi incelenmektedir. Son olarak da Washington'ın Ankara'yı S-400 hava savunma sistemi ile F-35 savaş uçağı arasında bir tercihe zorlaması durumunda Türkiye'nin kararını belirleyecek olan parametreler (gereklilik, entegre, olanak, kullanılşılık, kredibilite) ortaya konulmaktadır.

GİRİŞ

Bu analiz Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemini edinme kararlılığı karşısında ABD'nin "Türkiye'yi F-35 programından ihraç etme" kartını değerlendirmektedir. Bu iki husus aslında birbirinden bağımsızdır. Ancak Ankara'nın S-400 alma kararlılığı karşısında Washington, Türkiye'nin F-35 programından çıkarılmasını bir koz olarak kullanmaktadır. Konunun sık sık Amerikan basını ve Kongrede gündeme gelmesinden sonra 6 Haziran 2019'da Pentagondan Savunma Bakanlığına gelen mektupla bu mesele resmîyet kazanmaya başlamış ve iki ülke arasında potansiyel bir kriz alanına dönüşmüştür.

ABD Savunma Bakanı Vekili Patrick Shanahan'ın imzası ile Savunma Bakanı Hulusi Akar'a gönderilen mektup birçok açıdan önem taşımaktadır. Mektup temel olarak Ankara'nın S-400 alımını durdurmasını talep etmekte aksi takdirde Türkiye'nin F-35 savaş uçağı programından

çıkarılacağını ve ayrıca "ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası" (CAATSA) kapsamında çeşitli yaptırımlarla yüz yüze kalacağını deklare etmektedir. ABD yönetimi bu tavrı ile birbirleriyle doğrudan ilgili olmayan S-400 ve F-35 konularını bağlantılandırarak siyasi bir karar almış olmaktadır. Bu analiz F-35 savaş uçağı projesindeki Türkiye'nin rolü, Rus üretimi S-400 savunma sistemiyle ilişkisi, bu iki meselenin Ankara-Washington arasında nasıl krize dönüştüğü ve krizin sonuçlarına odaklanmaktadır. Ayrıca analiz Türkiye'nin bu ikilemi aşma noktasında harcadığı çabayı ve F-35 ile S-400 arasında bir tercih yapma noktasına geldiğinde hangi parametrelerin belirleyici olacağını ortaya koymaktadır.

F-35 PROJESİNİN GELİŞİMİ

F-35 serisi savaş uçağı üretim projesi ABD öncülüğünde 1996'da başlatılan ve halen devam etmekte olan uluslararası çok ortaklı bir projedir. Tam adı "Müşterek Taarruz Uçağı Projesi" (F-35 Lightning II Joint Strike Fighter, JSF) olan ve kısaca F-35 olarak isimlendirilen savaş uçağı ABD'nin rakipleri ve hasımlarına karşı asimetrik düzeyde güç sahibi olma amacıyla tasarlanmış olup Amerikan Hava, Kara ve Deniz Kuvvetlerinin envanterinde yer alması beklenmektedir. JSF/F-35 müşterek taarruz uçağı tek pilot ve tek motorlu, beşinci nesil, hava-yer taarruz, keşif, taktik, savunma gibi çok maksatlı, görevleri düşük görünürlük özelliğiyle gerçekleştirebilen bir avcı/savaş uçağıdır. JSF/F-35 uçakları konvansiyonel (yatay) iniş kalkış yapabilen (F-35A/CTOL), kısa kalkış-dikine iniş gerçekleştirebilen (F-35B/STOVL) ve uçak gemisine inebilen (F-35C/CV) olmak üzere üç versiyonda üretilmektedir.¹ F-35'in üç farklı modeli ABD Hava Kuvvetlerindeki A-10 ve F-16 uçakları,

1. "JSF/F-35 Programı", Türk Havacılık ve Uzay Sanayii, <https://www.tai.com.tr/urun/jsff-35-programi>, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

ABD Donanmasındaki F/A-18 ve ABD Deniz Piyadesindeki F/A-18 ve AV-B Harrier'lar ile en az on farklı ülkede de birçok savaş uçağının yerini alması muhtemeldir. Bu anlamda F-35 "hem havada hem de yerde bulunan en sofistike tehditleri yok edebilecek bir savaş uçağı" olacak şekilde tasarlanmıştır.²

Üretimi üstlenen ana firma ABD menşeli Lockheed Martin olmakla birlikte birçok ülkeden onlarca firma bu projeye üretici ve müşteri olarak katkı sunmaktadır. Proje ortağı olan ülkeler ABD, Avustralya, Kanada, Danimarka, Hollanda, İtalya, Norveç, İngiltere ve Türkiye'dir. Ancak bu ülkeler eşit düzeyde ortak değildir. Müşteri konumundaki ülkelerle birlikte değerlendirildiğinde dört farklı ortaklık seviyesi bulunmaktadır. ABD projenin lider ülkesi olarak farklı bir kategoride yer almaktadır. İngiltere birinci seviye, Hollanda ve İtalya ikinci seviye, Türkiye, Avustralya, Kanada, Norveç ve Danimarka üçüncü seviye, İsrail, Singapur ve Japonya da ihraç müşterisi konumunda bulunmaktadır. Bu kategoriler projeye katkı yapma ve projeden yararlanma miktarıyla öncelik oluşturması bakımından önemlidir.

ABD'nin projeyi ortaklık çerçevesinde yürütmesinin temel sebebi projenin yaklaşık 1 trilyon dolarlık maliyete sahip olmasıdır. Yine de ortaklık noktasında tercih edilen ülkelerin "uyumlu çalışma" prensibine göre belirlendiğini ifade etmek gerekir. Uyumluluğun ölçülebileceği iki somut kriter de gizlilik derecesine uygunluk (*security clearance*) ve ortak operasyonlara katılımıdır.³

Bu ülkeler hem parça tedarikçisi hem de müşteri konumundadır ve üretimi yalnızca kendileri adına üstlenmemişlerdir. Üretilen parçalar

projenin bütününde kullanılmaktadır. Ancak bu durum ABD'nin projenin kritik teknolojik bilgileri ve proje bilgisayarına erişim izni verdiği anlamına da gelmemektedir. Türkiye dahil birçok ülkenin ısrarına rağmen ABD bu konularda bilgi paylaşmamakta ve dolayısıyla önemli bir imtiyazı kendi inisiyatifinde bulundurmaktadır. Diğer taraftan İsrail, Güney Kore ve Japonya müşteri ülkeler konumundadır. Belçika ve Finlandiya'nın da F-35 savaş uçaklarını satın alarak sahip oldukları uçak filolarının yerine ikame etme çalışmaları sürmektedir.⁴

TÜRKİYE'NİN PROJEDEKİ ROLÜ

Türkiye F-35 projesiyle daha erken bir dönemde ilgilenmeye başlasa da projeye 2002'de dahil olmuştur. Ancak Irak işgali ve sonrasında yaşanan 1 Mart tezkere kriziyle Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan gerginlik bu süreci sekteye uğratmıştır. 2000'lerin ortasından sonra Ankara-Washington ilişkilerinin yeniden rayına oturmasıyla birlikte Türkiye'nin projeye katkı düzeyi netleşmiştir. Türkiye şu an itibarıyla bu projenin hem üretim ortağı hem de müşterisi konumundadır. Müşteri olarak Türkiye'nin 116 adet F-35 savaş uçağı alması ve karşılığında yaklaşık 25 milyar dolar ödemesi beklenmektedir. Türkiye'nin üretim sürecine katkısı savunma sanayii alanında bir kısmı kamuya ait bir kısmı da özel sektörde varlık gösteren on şirketle gerçekleşmektedir. Bu şirketler Alp Havacılık, HAVELSAN, Aselsan, AYESAŞ, Fokker Elmo, MIKES, Kale Havacılık, ROKETSAN/TÜBİTAK-SAGE ve Türk Havacılık Uzay Sanayii'dir (The Turkish Aerospace Industries Inc., TAI). Türkiye'nin projedeki mali payının 12 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir.

2. "The Multi-variant, Multirole 5th Generation Fighter", F-35 Lightning II, <https://f35.com/about>, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

3. Serhat Güvenç, "F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt: 6, Sayı: 10, (2014), s. 28.

4. "The Centerpiece of 21st Century Global Security", F-35 Lightning II, <https://f35.com/global>, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

Bu şirketlerin F-35 projesine katkıları da kısaca şu şekildedir:

- **ROKETSAN&TÜBİTAK-SAGE**

ROKETSAN ve TÜBİTAK-SAGE F-35 uçağında dahili olarak kullanılacak hassas güdümlü stand-off füzesinin (SOM) geliştirme, entegrasyon ve üretimini yürütmektedir.⁵ Ayrıca Lockheed Martin firmasıyla F-35 savaş uçaklarında kullanılacak SOM-J füzesinin geliştirilmesi, üretimi ve pazarlanması için 22 Ekim 2014'te bir ortaklık kurmuştur.⁶

- **TUSAŞ/TAI**

2008'den beri F-35 programını desteklemektedir. Bu şirketler F-35 uçaklarının bütününde kullanılan donanımlar üretmektedir. Uçağın en karmaşık yapısal bölümlerinden birisi olan "F-35A Orta Gövde" ABD dışında tek kaynak olarak TUSAŞ tarafından üretilmektedir.⁷ Bunun yanı sıra "F-35 A/B/C Kompozit Komponentler, F-35A Metalik Alt Gövdeler, F-35A Hava Alığı, F-35 A/B/C Hava-Yer Harici Yük Taşıyıcı-Pylon" dünyada sayılı kaynaktan birisi olarak TUSAŞ tarafından üretilmektedir. JSF/F-35 programı kapsamında faaliyet gösterilen iş paketleriyle TUSAŞ tarafından kazandırılan kabiliyetlerden bazıları şu şekildedir: yüksek hassasiyetli, üstün teknoloji kompozit komponent üretimi, sofistike yapılar için robotik fiber serme, yüksek hassasiyetli robotik kaplama, yüksek seviyeli dijital entegrasyon, robotik işleme, delme, kesme ve yüksek kalite standartları uygulamaları.⁸

- **HAVELSAN**

Projenin eğitim sistemine 2005'ten beri katkı yapmaktadır. HAVELSAN ayrıca Türk F-35 Entegre Pilot ve Bakım Eğitim Merkezi (ITC) ve Türkiye'deki ilgili eğitim sistemlerinin geliştirilmesi için öncü bir rol üstlenmektedir.⁹ Bu anlamda HAVELSAN üretici firma Lockheed Martin'in belirlediği kriterler doğrultusunda gerekli tesisleri hazırlayacak ve Hava Kuvvetleri Komutanlığının kullanımına sunacaktır. Proje kapsamında entegre eğitim tesisi, uçak bakım hangarı, filo karargah binası, uçak sığınağı, lojistik tesis, sosyal tesis ve depolar gibi yirmi altı ayrı binanın inşaat, modifikasyon, tefrişat ve bilgi-işlem altyapısının tesis edilmesi işleri gerçekleştirilecektir.¹⁰

- **Aselsan**

F-35 Elektro Optik Hedef Sistemi'nin parçası olan gelişmiş optik bileşenler için üretim yaklaşımları geliştiren ve F-35 CNI Aviyonik Elektronik Arabirim Kontrol Cihazı üzerinde Northrop Grumman şirketiyle birlikte çalışmaktadır.¹¹

- **Alp Havacılık**

Projeyi 2004'ten beri desteklemekte olup F-35'lerin yapısal parça ve asambleleri, iniş takımı bileşenleri ve F135 motorunun titanyum alaşım- lı yekpare fan rotorlarını (IBR) üretmektedir.¹² Alp Havacılık 18 Kasım 2008'de ürettiği ve motorun en önemli aksamlarından biri olan yüksek devirli, uçuş kritik Fan Rotor Rear Hub'ı teslim ettiğini duyurmuştur. Bu ürün Türkiye'den JSF

5. "Turkey: Global Participation", F-35 Lightning II, <https://www.f35.com/global/participation/turkey-industrial-participation>, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

6. "Lockheed Martin and Turkey's Roketsan Sign F-35 Missile Deal", ROKETSAN, <http://www.roketsan.com.tr/en/lockheed-martin-and-turkeys-roketsan-sign-f-35-missile-deal-reuters>, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

7. "Turkey: Global Participation".

8. "JSF/F-35 Programı".

9. "Turkey: Global Participation".

10. "Türkiye'nin İlk F-35 Üssünü, HAVELSAN Hazırlıyor", MSI, 10 Eylül 2018, <http://www.milscint.com/tr/turkiyenin-ilk-f-35-ussunu-havelsan-hazirliyor>, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

11. "Türkiye F-35 Programında, Sanayii Katılımıyla Sesini Duyuruyor", F-35 Lightning II, <https://www.f35.com/global/participation/turkey-idef>, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

12. "F-35 Üretimini Destekleyen On Türk Şirketinden Biri Alp Havacılık", Alp Havacılık, <https://www.alp.com.tr/Haberler/Detay/1035?tip=2>, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

motoruna yapılan ilk teslimat olma özelliğini taşımaktadır.¹³

- **AYESAŞ**

F-35 savaş uçağının iki temel bileşeni olarak değerlendirilen füze uzaktan kumanda ara birimi ve panoramik kokpit ekranı elektronik kartlarının tek tedarikçisi konumundadır.¹⁴ Bu özelliğiyle AYESAŞ projeye yazılım tedarik eden tek Türk firması olarak bilinmektedir.¹⁵

- **Fokker Elmo**

Merkezi Hollanda'da olan¹⁶ bu firma F-35 Elektrik Kabloları ve Ara Bağlantı Sistemi'nin (EWIS) yüzde 40'unu üretmektedir. Ayrıca kablo sistemleriyle TAI'yi desteklemekte ve F135 motoru için de İzmir'deki tesislerinde EWIS üretmektedir.¹⁷

- **Kale Havacılık**

F-35 projesini 2005'ten beri desteklemektedir. TAI ile birlikte F-35 uçak gövdesi yapısal parçaları ve düzeneklerini üretmektedir. Üç uçak tipinin (F-35/A, F-35/B, F-35/C) de iniş takımı kilit asambleleri için Heroux-Devtek'i tek tedarikçi olarak destekleyen Kale Havacılık F135 motor donanımlarının üretimi amacıyla İzmir'de Pratt&Whitney ile ortak bir girişim oluşturmuştur.¹⁸ Kale Havacılık grubunun F-35 uçağının dört yüz parçasını ürettiği ifade edilmektedir.¹⁹

13. "Alp Havacılık, Müşterek Savaş Uçağı JSF Motoruna Türkiye'den İlk İhracatı Gerçekleştirdi", Alp Havacılık, 18 Kasım 2008, <https://www.alp.com.tr/Haberler/Detay/1146?tip=2>, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

14. "Turkey: Global Participation".

15. "Ayesaş'ın Gururlu Günü", AYESAŞ, 22 Haziran 2018, <https://www.ayesas.com.tr/medya/haberler/109/ayesas-in-gururlu-gunu>, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

16. "Hollandalı Havacılık Devi Fokker Elmo İzmir'deki Operasyonlarını Büyütüyor", Invest in İzmir, 30 Haziran 2014, <http://www.investinizmir.com.tr/26319/Hollandalı-Havacılık-Devi-Fokker-Elmo-Izmirdeki-Operasyonlarini-Buyutuyor>, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

17. "Turkey: Global Participation".

18. "Türkiye F-35 Programında, Sanayii Katılımıyla Sesini Duyuruyor".

19. "F-35'in 400 Parçasını Kale Havacılık Üretti", *Sabah*, 27 Ekim 2016.

- **MIKES**

2004'ten bu yana F-35 programını desteklemektedir. British Aerospace Engineering ve Northrop Grumman için F-35 uçak bileşenleri üretmektedir.²⁰

F-35 VE S-400 DENKLEMİ

Daha önce de ifade edildiği üzere bu iki konu birbirleriyle doğrudan bağlantılı değildir. Türkiye F-35 projesine 2002'de dahil olurken S-400 hava savunma sistemiyle 2016'da ilgilenmeye başlamıştır. Bu iki konunun birbiriyle bağlantılı olması Amerikan karar vericilerinin Türkiye üzerinde baskı sağlamak için takındıkları tavrın sonucunda ortaya çıkmıştır. Esasında ABD yönetimi F-35 projesini S-400'lerden bağımsız olarak bir baskı aracına dönüştürmüştür. Bu durumda S-400'lerden vazgeçilmesi durumunda bile F-35'lerin garanti olmadığı algısını yaratmıştır.²¹

ABD, hukuku hiçe sayarak Rahip Brunson'ın serbest bırakılması talebi karşısında prosedürü işleten Türkiye'ye karşı el yükseltmiş ve F-35 projesini siyasi bir baskı aracı olarak kullanmıştır.

ABD'nin PKK'nın Suriye uzantısı PYD'ye destek vermesiyle gerilen ikili ilişkiler 15 Temmuz 2016'daki askeri darbe girişimi sonrasında Rahip Andrew Brunson'ın tutuklanmasıyla bir krize dönüşmüştür. ABD, hukuku hiçe sayarak Rahip Brunson'ın serbest bırakılması talebi karşısında prosedürü işleten Türkiye'ye karşı el yükseltmiş ve F-35 projesini siyasi bir baskı aracı olarak kullanmıştır.

20. "Türkiye F-35 Programında, Sanayii Katılımıyla Sesini Duyuruyor".

21. Hasan Basri Yalçın, "S-400'lerin Siyasi Zeminini", *Sabah*, 9 Nisan 2019.

Mayıs 2018'de Savunma Bakanlığının bütçe görüşmelerinde hem Senato hem de Temsilciler Meclisinde Türkiye'nin F-35 programından çıkarılmasına yönelik tartışmalar gündeme gelmiştir.²² Haziran'da da Kongre üyeleri, Savunma Bakanı James Mattis'e baskı yaparak bu kararı desteklemesini istemiştir. Ancak Mattis bu durumda tedarik zincirinin bozulacağını ve projenin aksayacağını gerekçe göstererek bu kararın uçak teslimatlarını iki yıl geciktireceğini dile getirmiştir. Yine Mattis'e göre "Türkiye tedarik zinciri bugün bozulursa uçak üretiminde 50-75 F-35'in teslimatını geciktirmesiyle sonuçlanacak ve parçaları yeniden üretip süreci kurtarmak yaklaşık 18-24 ay sürecek"tir.²³ Bu gelişme karşısında Senatoda bir uzlaşmaya varılmıştır.

Buna göre tasarının yasalasmasından sonraki doksan gün içerisinde Savunma Bakanlığında "Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi satın almasının askeri ilişkilere etkisini ve F-35 yeni nesil savaş uçağı programından çıkarılmasının Amerikan sanayii için yaratacağı sonuçların değerlendirilmesini" içeren bir rapor hazırlanması istenmiştir.²⁴ Hazırlanan tasarı ABD Başkanı Trump tarafından imzalanmış ve Savunma Bakanlığında gelecek rapora göre nihai karar yine başkanın inisiyatifine bırakılmıştır. Kasım'da Savunma Bakanlığının Kongreye beklenen raporu sunmasının²⁵ ardından Başkan Trump F-35 savaş uçaklarının Türkiye'ye teslimini onaylamıştır. Böylece Ankara ile Washington arasında gerilen ilişkiler

yumuşamış ve Türkiye F-35 projesinde ilerleme kaydetmeye devam etmiştir. Bu bağlamda TSK tarafından belirlenen 13 pilot ve 325 bakım personeli eğitim için ABD'nin Arizona eyaletindeki Luke Hava Üssü'ne Aralık'ta yerleşmiştir.²⁶

S-400 hava savunma sisteminin Türkiye'ye teslim tarihi yaklaştıkça ABD yönetimi tekrar bu meseleyi sorunsallaştırmaya başlamıştır. 26 Mart'ta Askeri Hizmetler Komitesinde ifade veren ABD Savunma Bakan Vekili Patrick Michael Shanahan, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 alım kararını hayata geçirmesi halinde F-35 alamayacağını açıklamıştır. ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence 3 Nisan'da, dört Kongre üyesi de 9 Nisan'da *New York Times* için kaleme aldıkları yazılarda²⁷ benzer görüşleri savunmuştur. Bu açıklamaya karşın Türkiye S-400 sistemini almaktan geri adım atmamıştır. Buna karşın Cumhurbaşkanı Erdoğan S-400 teslimatının Temmuz'da başlayacağını ifade etmiştir.²⁸ Kongrenin bu açıklamaları yaklaşan krizin açık bir göstergesidir. Türkiye potansiyel halindeki bu krizin patlak vermemesi için çözüm odaklı bir yaklaşım göstermeye başlamış ve bu iki endişenin giderilmesine yönelik teklifler sunmuştur.

ABD'nin kamuoyu önünde dile getirdiği endişe S-400 savunma sisteminin hem F-35 savaş uçağına zarar vereceği hem de NATO sistemleriyle uyumlu olmadığı üzerinedir. ABD'nin NATO argümanını dile getirerek meseleyi İttifak düzeyine taşınması Türkiye'ye karşı yeni bir koz elde etmek istemesidir. Ancak NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg tartışmanın çok erken bir döneminde Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemi alımıyla ilgili "Askeri kapasitelerini geliştirme ülkelerin kendi ulusal kararıdır. NATO

22. "ABD Kongresi'nde Türkiye'ye F-35 Satışını Durduran Düzenlemede İlk Aşama Tamam", BBC Türkçe, 25 Mayıs 2018.

23. "Pentagon, Tedarik Zinciri Bozulmasını Gerekçe Göstererek Türkiye'yi F-35 Programından Çıkarmaya Karşı Çıkıyor", C4 Defence, 21 Temmuz 2018, <http://www.c4defence.com/Arsiv/pentagon--tedarik-zinciri-bozulmasını-gerekçe-gostererek-türkiye-yi-f35-programından-çıkarmaya-karsi-çikiyor/6743/1>, (Erişim tarihi: 21 Temmuz 2018).

24. "Türkiye'ye F-35 Teslimatı: ABD Kongresi Geçici Durdurma Üzerinde Anlaştı", BBC Türkçe, 24 Temmuz 2018.

25. Hakan Çopur ve Kasım İleri, "Pentagon Sends Congress Report on Turkey's F-35 Program", Anadolu Ajansı, 17 Kasım 2018.

26. "İşte İlk F-35'in İlk Pilotları", CNN Türk, 4 Temmuz 2018.

27. Jim Inhofe, Jack Reed, Jim Risch ve Bob Menendez, "A U.S. Fighter Jet or a Russian Missile System. Not Both.", *New York Times*, 9 Nisan 2019.

28. "Erdoğan: 'S-400 Teslimatı Temmuz'da Başlayacak'", Amerikanın Sesi, 5 Nisan 2019.

için önemli olan farklı sistemlerin müşterek bir şekilde çalışabilmesidir”²⁹ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Stoltenberg bu açıklamayla ulusal egemenliğe vurgu yaparken “sistemlerin müşterek çalışması” ifadesiyle de ABD’yi kollayan bir tavır takınmıştır. Mayıs 2019’da ise Stoltenberg üç ana noktada endişelerini dile getirdi. Birincisi, S-400 konusunun NATO’nun en önemli iki müttefiki arasında sorun olması, ikincisi farklı sistemlerin NATO şemsiyesi altında çalışmayabileceği ve üçüncüsü de ABD yaptırımlarının NATO’yu zayıflatma potansiyelidir. Bu yaklaşım S-400’lerin NATO kapsamında oldukça geniş bir pencereden baktığına işaret etmekte ve —ABD’ye üstü kapalı da olsa— hem ABD hem de Türkiye’ye sorumluluk yüklemektedir.³⁰ Bunun üzerine Türkiye’nin S-400’leri ülkede bulunan NATO sistemleriyle entegre bir şekilde kullanıp kullanmayacağı sorusu gündeme gelmiştir. Henüz teknik konular netleşmemiş olsa da Türkiye’nin S-400 ve NATO sistemlerini birbirinden bağımsız bir şekilde kullanması daha olası görünmektedir.

ABD’li yetkililerin S-400 savunma sisteminin “F-35 savaş uçaklarına zarar vereceği” endişesini karşılamak için ise Türkiye teknik meseleleri tartışacak uzman bir komitenin kurulmasını teklif etmiştir.³¹ ABD öncelikle bu teklifi değerlendirerek komitenin yaklaşık dokuz ay çalışması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu yaklaşım Türkiye’nin dokuz ay boyunca S-400’leri kullanamayacağı anlamına gelecektir. ABD-İran gerilimi ve Doğu Akdeniz’de süren jeopolitik ve jeoekonomik rekabet göz önünde bulundurulduğunda bu sürecin Türkiye açısından önemli riskleri barındırdığını söylemek mümkündür.

29. “NATO Genel Sekreterinden Türkiye ve S-400 Açıklaması”, CNN Türk, 14 Eylül 2018.

30. “NATO backs efforts to resolve S-400 row: Stoltenberg”, *Hürriyet Daily News*, 9 Mayıs 2019, <http://www.hurriyetaailynews.com/nato-backs-efforts-to-resolve-s-400-row-stoltenberg-143269>.

31. “Bakan Çavuşoğlu Açıkladı: ABD’ye Ortak Komisyon Kurma Teklifi Sunduk”, *Takvim*, 19 Nisan 2019.

S-400’lerin F-35 savaş uçağına zarar verebileceği argümanının da teknik açıdan şu anda test edildiği söylenebilir. Rusya’nın S-400’leri yerleş-tirdiği Suriye’de İngiltere teslim aldığı F-35’leri DEAŞ’a karşı oluşturulan koalisyon kapsamında kullanmaktadır. Ayrıca İsrail’in elindeki F-35 savaş uçaklarıyla Suriye’de birçok noktayı bombaladığı bilinmektedir. Bu örnekler S-400’lere İsrail ve İngiltere uçaklarının düşman kategorisi olarak kodlanmadığı, uçakların risk alınarak radar reflektörlerinin kapatıldığı ya da F-35’lerin uçtuğu durumlarda S-400’lerin devreden çıkarıldığı ihtimallerini tartışmaya açmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere S-400 savunma sistemi ve F-35 teknolojisi arasındaki teknik meseleler kısa süreli uçuşlar için çözümlenebilmektedir. Burada esas soru S-400’leri sürekli kullanması beklenen Türkiye’nin bu sistemlerin F-35’lerle uyumunu nasıl sağlayacağı meselesidir.

ABD hiçbir risk almadan Türkiye’yi S-400 almaktan vazgeçirmeye zorlamaktadır.

Bu tablo ABD’li yetkililerin risk hesaplamalarının kaynağını oluşturmakta ve yetkililer bu teknik meseleleri siyasi pozisyonları için bir kaldıraç olarak kullanmaktadır. Başka bir deyişle ABD hiçbir risk almadan Türkiye’yi S-400 almaktan vazgeçirmeye zorlamaktadır. Dahası bu sistemlerin kapatacağı güvenlik açığına dair Türkiye’ye tatmin edici bir alternatif sunmamaktadır. Patriot sisteminin Türkiye’ye verilmesi konusunda ise ne fiyat ne teslimat dönemi ne de teknoloji transferi konusundaki kriterler karşılanmamaktadır. “Başka ülkelere sunulmayan ayrıcalıkların Türkiye’ye sunulmuş olması”³² da bu gerçeği değiştirmemektedir.

32. “S-400 ve F-35 Krizi: Türkiye ile ABD’yi Karşı Karşıya Getiren Gerilimde 4 Kritik Tarih”, BBC Türkçe, 25 Mayıs 2019.

Ankara ve Washington'ın kendi argümanlarını sürekli bir şekilde diri tutma çabaları devam ederken ABD Savunma Bakan Vekili Patrick Shanahan konuyla ilgili Türk muhatabına 6 Temmuz 2019'da resmi bir mektup göndermiş ve bu mektup medyaya sızdırılmıştır. Mektupta Türkiye'nin S-400'leri alması durumunda ABD'nin ne tür yaptırımları devreye sokacağı açık seçik bir dille ifade edilmektedir. Buna göre 31 Temmuz'a kadar vazgeçmemesi durumunda Türkiye'nin F-35 programından çıkarılacağı, Arizona'daki Luke Hava Üssü'nde eğitim amaçlı bulunan Türk pilotlar ve diğer askeri personelin ABD'den ayrılacakları, proje kapsamında yapılacak üst düzey toplantılara da Türkiye'nin davet edilemeyeceği açıkça belirtilmektedir. Türkiye ile ABD arasındaki güvenlik ilişkisinin bu meseleden ibaret olmadığı ve ilişkilerin bütününe bu meseleden etkilenmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin S-400'den vazgeçmesi durumunda 20 milyar dolardan 75 milyar dolara çıkması beklenen Türkiye-ABD ekonomik ilişkilerinin CAATSA dolayısıyla imkansız hale geleceğinin altı çizilmektedir.

Kısacası mektupta 31 Temmuz'a kadar S-400'lerden vazgeçilmemesi durumunda Türkiye'nin F-35 programından çıkarılacağı ve CAATSA gereğince Ankara'nın yaptırımlara maruz kalacağı dile getirilmektedir. Bu mektubun medyaya yansımından birkaç gün sonra ise Cumhurbaşkanı Erdoğan Doğu Akdeniz ve Fırat'ın doğusu gibi başlıca konulara değinerek S-400 alımının tamamlandığını vurgulamıştır. Bu bağlamda kullandığı "S-400'leri alacağız demiyorum, aldık"³³ ifadeleri ise tartışmalara nokta koymuştur.

Osaka'daki G20 zirvesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başkan Trump arasındaki görüşmede

S-400, F-35 ve olası yaptırımlar görüşülmüştür. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu hava savunma sistemine yönelik arayışında Patriot'ların verilmemesiyle ilgili Başkan Trump'ın Obama'yı suçlaması ve Türkiye'yi açıkça haklı gördüğünü açıklaması başkanın inisiyatif üstlendiğine yönelik bir işaret olarak okunabilir. Pentagon ve bazı Kongre üyelerine rağmen Trump'ın meseleyi krize dönüştürmek istememesi yeni formüllerin devreye sokulabileceğini işaret etmektedir. Bu noktada teknik komite kurulması ya da S-400'lerin alımından sonra Patriot sisteminin de alınabileceği formülleri düşünülebilir.

Trump'ın bu tavrına rağmen S-400'lerin teslim edilmesi durumunda yaptırım uygulaması için Kongre tarafından başkanın sıkıştırılacağını öngörmek mümkündür. Çünkü CAATSA kapsamındaki yaptırımların devreye girmesi için Rusya'dan alınacak olan S-400'lerin önemli bir kısmının teslim alınması gerekiyor. Söz konusu teslimat gerçekleştiğinde ise Trump'ın nasıl hareket edeceği merak konusudur. Bazı koşullara bağlı olsa da başkanın yaptırımlardan muaf tutma yetkisi bulunuyor. Kongrenin baskısı ve 2020 seçimleri için kampanyanın başlamış olması dolayısıyla Trump'ın muafiyet yetkisini kullanıp kullanmayacağı sorusu ortada duruyor.

Nihai anlamda bu tabloya bakıldığında ABD'nin önünde üç seçenek bulunduğunu söylemek mümkündür:³⁴ Birincisi Pentagondan gelen mektupta ifade edilen F-35 programından çıkarılma dahil yaptırımların devreye sokulmasıdır ki bu en ağır seçenek olarak değerlendirilebilir. F-35 programından çıkarma ve CAATSA bağlamındaki yaptırımları birbirinden ayırarak bir değerlendirme yapmak sağlıklı olacaktır. ABD sahip olduğu gücü kullanıp uluslararası teamülleri hiçe sayarak Türkiye'yi F-35 prog-

33. "Başkan Erdoğan: S-400'leri Alacağız Demiyorum Aldık!", *Sabah*, 12 Haziran 2019.

34. Burhanettin Duran, "Washington'ın Üç Seçeneği", *Sabah*, 15 Haziran 2019.

ramı dışında tutma yoluna gidebilir ancak bunun mutlaka sonuçları olacaktır. ABD'ye zarar verebilecek en önemli sonuçlar ise şunlardır: (i) Analizin başında ifade edildiği gibi Türkiye'nin F-35 programının dışında bırakılması projenin aksamasına yol açacaktır. Çünkü proje kapsamında imzalanan anlaşmalara göre F-35 platformları ve F135 motorlarının 400 bileşeninden 100'ünün bakım ve onarım faaliyetleri Türkiye'de gerçekleştirilecektir.³⁵ Her ne kadar İsraili firmalar Türkiye'nin yerini almak için çeşitli girişimlerde bulunsun da projenin uzaması ve veriminin düşmesi öngörülmektedir. (ii) Proje üzerindeki olumsuz havaıyla bütünleştiğinde bu durum en fazla ABD savunma sanayisine zarar verecektir. Rusya ve Çin'in bu alanda atılımlar gerçekleştirdiği bir dönemde bu olasılık ABD için önemlidir. (iii) NATO'nun en güçlü ikinci ordusunun zayıflaması Batı dünyası için telafi edilmesi gereken yeni bir güvenlik zafiyeti anlamına gelecektir. (iv) ABD'nin bu seçeneği devreye sokması Türkiye'nin de ağır bir karşılık vermesinin yolunu açacaktır. Başka bir deyişle Türkiye kısa vadede, ABD de orta ve uzun vadede daha stratejik düzeyde yara alacaktır. ABD'nin Çin ve İran'la gerginlik yaşadığı, Trump'ın Amerikan ekonomisini merkeze aldığı bir dönemde bu senaryonun gerçekleşme ihtimali oldukça düşüktür.

İkinci senaryo Türkiye'nin F-35 programında kalması ancak CAATSA kapsamında Trump'ın en hafif maddeleri seçerek yaptırıma gitmesidir. Ancak bu durumda da Türkiye'nin müteakabiliyet esasına göre bir karşılık vermesi beklenecektir.

Üçüncü seçenek de Washington'ın S-400'lerin F-35'lere verebileceği zarar üzerinden dile getirdiği endişelerini karşılayacak bir formülün

bulunmasıdır. Patriot'ların alımının dahil edildiği bir formül Türkiye için ek mali yükler getirecektir. Ancak bölgesel düzeyde Türkiye'nin elini en fazla güçlendirecek olan seçenek de budur. Buna binaen İsrail ve diğer bölgesel güçler de bunun önüne geçmek isteyecektir. Bu yüzden ABD meseleyi karşılıklı tırmandırmayan ve Türkiye ile ipleri de koparmayan bir formül üzerinde duracaktır. Bu anlamda F-35 programındaki ortaklığı sorunsallaştırmaya devam etmek, Türkiye'nin istediği sayıda (116 adet) uçak vermemek, programda ödediği ücret karşılığı kadar uçağı teslim etmek gibi tekliflerle gelenebilir.

F-35 Mİ, S-400 MÜ?

Daha önce de ifade edildiği gibi aslında bu iki silah sistemi birbirinden farklıdır. F-35 (ABD'nin üretmiş olduğu F-22, Çin menşeli J-20 ve Rusya'ya ait SU-52 ile birlikte) beşinci nesil savaş uçağıdır. S-400 ise bir hava savunma sistemidir. Dünyada bu sisteme muadil olarak ABD'nin Patriot ve THAAD, İtalya-Fransa ortaklığında Eurosam'a ait SAMP-T sistemi ve Rusya'nın S-400 sistemleri ön plana çıkmaktadır. Bu sistemlerin her birinin bir diğerine nazaran hem üstünlükleri hem de dezavantajları bulunmaktadır. Türkiye'nin on yıllara dayanan hava savunma sistemi edinme çabasında bu sistemlerin hepsi (ya da eski versiyonları) gündeme gelmiştir. Nitekim 2012'de açılan ihaleye bu ülkelerin hepsi katılmış ve ihaleyi Çin kazanmıştır. Ancak o dönem NATO ve ABD'nin Türkiye'nin kısa vadeli risk hesaplamalarını dikkate alarak Patriot sistemlerini Türkiye'ye yerleştirmesi sonucunda ihale iptal edilmiştir.

Ankara'nın yeniden bir hava savunma sistemi edinmesine yönelik ihtiyaç ise Suriye'de tehdit unsurlarının artmasına karşılık ABD ve Batılı ülkelerin hem Suriye politikalarını değiştirmeleri hem de Türkiye'nin karşı karşıya geldi-

35. "F-35'te Kafalar Karıştı", C4 Defence, 26 Haziran 2019, <http://www.c4defence.com/Gundem/f35te-kafalar-karisti/8290/1>, (Erişim tarihi: 30 Haziran 2019).

ği tehditleri umursamamalarından dolayı ortaya çıkmıştır. Bu anlamda en önemli gösterge de ABD ve Almanya'nın Patriot sistemlerini Türkiye'den çekmesidir.³⁶ Türkiye'de kalan ve Kürecik'te konuşlu olan Patriot'lar ise ülkenin bütün topraklarını güvence altına alan bir kapasiteden yoksundur.³⁷ Bu durum Türkiye'nin kendi inisiyatifinde kullanacağı bir hava savunma sisteminin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin S-400 savunma sistemini kısa bir süre içinde istediği bölgelere konuşlandıracak ve dolayısıyla caydırıcılığını artıracak olması bu sistemin tercih edilmesindeki önemli bir faktördür.

Türkiye ve Rusya arasındaki “jet krizi”nin sona ermesiyle birlikte hem Suriye krizi üzerinde birlikte çalışma hem de ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir irade doğmuştur. Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemi edinmesine yönelik tartışma ise Ağustos 2016'da başlamıştır.³⁸ Buna mukabil Savunma Sanayii Müsteşarı İsmail Demir, Türkiye ile Rusya arasında savunma sanayii alanında ortak çalışma üzerinde durduklarını ve S-400'ler konusunda bir mutabakat olmadığını Kasım'da dile getirmiştir.³⁹ Uzun müzakereler sonrasında Türkiye ile Rusya arasında varılan mutabakat sonucunda S-400'lerin teslimatı 12 Temmuz 2019 tarihinden itibaren başlamıştır.

36. Sinan Onuş, “ABD ve Almanya, Patriotlar'ı Neden Çekiyor?”, BBC Türkçe, 18 Ağustos 2015.

37. “Türkiye'nin S-400 Macerasının 4 Yüzü”, Mustafa Kibaroglu, http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/mustafakibaroglu_yorungedergisi_s400_subat2018.pdf, (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2019).

38. Mahmut Güner, “S-400 Füzelelerinde Teknolojik Paylaşım”, *Akşam*, 15 Ağustos 2016.

39. “SSM Müsteşarı Demir'den Rusya Açıklaması”, Anadolu Ajansı, 11 Ekim 2016.

Türkiye'nin S-400 alımının gündeme gelmesiyle birlikte askeri açıdan birçok ikilem ortaya çıkmış⁴⁰ ve bunlar arasında en fazla tartışma konusunu S-400 ve F-35 projeleri ikilemi oluşturmuştur. Washington'ın Ankara'yı F-35 projesinden çıkarma tehdidine karşı Türkiye'nin temel stratejisi bu ikilemi aşmaktır. Başka bir deyişle F-35 programı ile S-400 alımının birbirinden ayrılmasıdır. ABD'nin buna yanaşmaması sonucunda ise Türkiye'nin nasıl bir tercihte bulunacağı tartışması doğmuştur. Özetle Türkiye'nin F-35'leri mi yoksa S-400'leri mi tercih edeceği sorusu gündeme gelmiştir.

Bu iki silah sisteminin işlevsel ve kategorik olarak birbirinden farklı olduğunu yeniden vurgulamakta yarar vardır. Ancak bir tercihin söz konusu olması durumunda belirleyici parametrelerin ortaya konulması da gerekmektedir.

Birinci parametre kısa vadedeki “gereklilik”tir. Bu anlamda Türkiye'nin Ege ve Doğu Akdeniz'de yüz yüze kaldığı riskler S-400'leri ön plana çıkarmaktadır. Ege ve Doğu Akdeniz'deki riskler aynı zamanda birçok aktörden kaynaklıdır. Bu bölgelerde rekabet halinde olan ülkeler Yunanistan, İsrail, BAE ve Mısır'dır. Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları sebebiyle kısa bir süre içinde şirket ya da doğrudan devlet düzeyinde birçok Avrupalı aktörün bu ülkelere eklenmesi sürpriz olmayacaktır. Özetle Türkiye'nin S-400 savunma sistemini kısa bir süre içinde istediği bölgelere konuşlandıracak ve dolayısıyla caydırıcılığını artıracak olması bu sistemin tercih edilmesindeki önemli bir faktördür.

İkinci parametre mevcut güvenlik sistemine “entegre” imkanıdır. Bu anlamda F-35 uçakları tartışmasız bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Çünkü S-400'lerin NATO sistemine entegre edilmeyeceği daha önce açıklanmıştır. Bu du-

40. Can Kasapoğlu, *Türkiye'nin S-400 İkilemi*, (EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi 2017/5, İstanbul: 2017).

rumda S-400'ler bombardıman uçaklarına karşı işlevsel olabilecek iken bu sistemlerin antibalistik füze kalkanı olarak işlevleri zayıf olacaktır. Bu işlevin tam kapasiteyle çalışması için balistik füzelerin ateşlendiği andan itibaren tespit edilmesi ve koruma kalkanının harekete geçmesi gerekmektedir. Bu kabiliyet NATO güvenlik sistemine bağlı olan sistemlerde mevcuttur. Ancak S-400 sisteminin kendi radarı olmasına rağmen saldırıya geçen balistik füzeleri bu kadar erken bir sürede tespit etmesi oldukça zordur.

Üçüncü parametre “olanak” derecesidir. Bu parametre hangi silah sisteminin edinilmesinin daha kolay olduğunu işaret etmektedir. Bu anlamda S-400 edinimi ile F-35 projesinin Türkiye açısından ilerleme sürecine bakıldığında ilkinin çok daha kolay olduğu görülmektedir. Türkiye 2002'den beri F-35 projesinin içinde yer almasına rağmen 1 Mart tezkeresi sonrasında Türkiye'nin katılım kategorisinin birinci sıradan üçüncüye düşürülmesi ve son dönemlerde F-35 projesinin siyasi bir manivela olarak kullanılması Türkiye'nin bu projeden istediği derecede fayda edinmesi noktasında bir güvensizlik oluşturmaktadır. ABD, PKK/PYD, FETÖ, Suriye krizi gibi konularda Türkiye ile yaşadığı siyasi anlaşmazlıklar bağlamında bu güvensizliği besleyecek adımlar atmaya devam etmektedir.

Dördüncü parametre “kullanışlılık”tır. S-400 hava savunma sisteminin Rus teknolojisi kullanan İran ve Suriye gibi ülkelerden gelen tehditlere karşı işlevsizleşeceği eleştirisi bulunmaktadır. Bu eleştiri teknik düzeyde haklı olsa bile benzer bir durum F-35'ler söz konusu olduğunda ABD askeri teknolojisini kullanan Yunanistan ve Mısır için de geçerlidir. Öte yandan F-35 uçaklarının tam kapasiteyle üretimi ve kullanımının gerçekleşmesi durumunda 2070'e kadar yararlanılması öngörülmektedir. Türkiye'nin bu projeden tam kapasiteyle yararlanması durumunda as-

keri gücüne önemli bir unsur katılmış olacaktır. Ancak bu olasılık ABD ile ilişkilere bağlıdır ve yakın vadede Ankara'nın Washington'a bu derece bağımlı kalma lüksü yoktur. S-400 hava savunma sistemi ise mobil olması yani tehdit algısına göre konuşlanma imkanı tanınması sebebiyle ön plana çıkmaktadır.

Beşinci parametre de “Türkiye'nin inandırıcılığı ve kredibilitesi”dir. Ankara'nın Washington'un baskısından dolayı anlaşması imzalanan ve teslim tarihi gelmiş olan S-400 alımından vazgeçmesi Türkiye'nin yalnızca Rusya ile ilişkilerinde yeni bir güvensizlik ve bunalım alanı yaratmakla kalmayacak aynı zamanda diğer aktörler nezdindeki kredibilitesi de tartışma konusu olacaktır.

SONUÇ

Türkiye'nin on yıllardır devam eden hava savunma sistemi arayışı Rusya ile varılan mutabakat neticesinde sonuçlanmıştır. Yapılan anlaşma çerçevesinde S-400 hava savunma sisteminin ilk kısmı 12 Temmuz 2019'da Türkiye'ye teslim edilmiştir. Böylece Türkiye kendi çevresinde oluşan risklere karşı caydırıcı bir adım atmış olacaktır. S-400'lerin faaliyete geçmesiyle Suriye, Doğu Akdeniz ve ABD-İran geriliminin gittikçe yükselmesi karşısında Türkiye askeri kapasite anlamında önemli bir kazanıma sahip olacaktır.

Buna karşın ABD'nin çeşitli kurumlarından Türkiye'nin S-400 alımına ilişkin çeşitli itirazlar gelmiştir. Eski Savunma Bakan Vekili Shanahan'dan 6 Haziran 2019'da gelen mektup ise S-400'lerin alınması durumunda Türkiye'ye karşı uygulanabilecek yaptırımları dile getirmektedir. Başka bir deyişle bu mektup Türkiye'ye S-400 ile F-35 arasında bir tercihte bulunması gerektiğini resmi düzeyde deklare etmiştir. Türkiye'nin S-400'ler önemli bir gereksinimini karşılarken F-35 programından çıkarılması ise orta vadede askeri kapasitesini etkileyebilecek bir adımdır.

Türkiye'nin temel stratejisi bu ikilemden çıkma üzerine kurulmuştur. İkilemden çıkma stratejisi de ABD'nin S-400 hava sisteminin Türkiye'de faaliyet göstermesi karşısında taşıdığı endişelerinin giderilerek F-35 programında kalmaktır. Bu stratejinin sonuç vermesi durumunda Türkiye hem S-400 hava savunma sistemine hem de F-35 savaş uçağının ortağı ve sahibi olacağından maksimum fayda sağlayacaktır.

Türkiye'nin bu iki stratejik silaha birden sahip olmasını ise ABD ya da bölgede iddia sahibi diğer aktörlerin istemeyeceği de açıktır. Çünkü bu iki stratejik silah Türkiye'nin savunma kabiliyetini asimetrik düzeye taşıma potansiyeline sahiptir. Kaldı ki bölgede iki stratejik silaha sahip olan bir başka ülke de yoktur.

Fakat esas tartışma konusu Türkiye'nin iki seçenektan birini tercih etme mecburiyetinde kaldığında hangisini öncelmesi gerektiği sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "S-400'leri aldık" ifadesi ve S-400'lerin Türkiye'ye gelmiş olmasıyla aslında bu sorunun da cevabı verilmiştir. Türkiye'nin S-400'leri tercih etme noktasındaki ısrarı ise yukarıda sıralanan beş parametre (gerekliklik, entegre, olanak, kullanılabilirlik, kredibilite) ile açıklanabilir. Bundan sonraki süreçte ABD'nin nasıl bir tavır alacağı ve Türkiye'nin de nasıl bir karşılık vereceği önem arz etmektedir.

ABD'nin nasıl bir karşılık vereceğine dair ipuçlarına bakıldığında ise karmaşık bir tabloyla karşı karşıyayız. Bu karmaşanın temel sebebi ise ABD kurumları ile Beyaz Saray arasında bir eş güdümün olmaması ve her bir kurumun elindeki yetkiyi kullanma noktasında farklı motivasyonlarla hareket etmesidir. Örneğin CAATSA'nın uygulanması için Kongre başkana baskı yapmaktadır. Ancak Başkan Trump dış politika konusundaki inisiyatifini daralttığı için zaten bu yasadan hoşnut değildir. Ayrıca G20 zirvesinde sarf ettiği sözler de S-400'lerin alınması

dolayısıyla Türkiye'ye karşı ağır bir yaptırım uygulama noktasındaki isteksizliğini göstermiştir.

F-35 projesinde ise raporlama ve görüş bildirme inisiyatifine sahip olan Pentagon meseleye dar bir çerçeveden baktığı için Türkiye'nin F-35 programından çıkarılmasını açıkça dile getirmektedir. Trump ise Türk-Amerikan ilişkilerini daha geniş bir bağlamda ele almaktadır. Bu denklem çerçevesinde bakıldığında ABD yönetiminin elindeki kartları nasıl kullanacağına dair senaryoların çeşitlendiğini ifade etmek mümkündür:

- ABD Kongresi ve Pentagon Başkan Trump'a Türkiye'ye yaptırım uygulaması için baskı uygulamaktadır. Buna mukabil Trump sahip olduğu yetkiyi kullanarak Türkiye'yi CAATSA yaptırımlarından muaf tutma yetkisini kullanabilir ve Türkiye'nin F-35 programında kalması için Pentagonu ikna edebilir. Bu hem Türkiye hem de Türk-Amerikan ilişkileri için en iyi senaryodur. Trump'ın CAATSA'yı uygulamak için yüz seksen gün bekletme yetkisi vardır. Bu yetkisini kullanması ilişkilerin tahrip olmaması adına bir anlam taşımaktadır.
- ABD başkanı yaklaşan seçim konjonktüründe Kongre ile daha fazla çatışmayı göze almadığı için CAATSA yaptırımlarını devreye sokabilir. CAATSA yasasına göre belirlenen on iki maddeden en az beşini seçecektir. Bu durumda Trump'ın hem kurumlara teslim olmaması hem de Türkiye ile ilişkileri dikkate alarak en hafif maliyet üretecek bir tercih yapması beklenir. Bu maliyetten Türkiye kısa vadede etkilenebilir ancak stratejik silah kapasitesini artırmış olacağından bu anlamda doğacak ekonomik zarara da katlanabilir.
- ABD başkanı CAATSA yaptırımlarını uygulamayabilir ancak Türkiye'nin F-35

programından çıkarılmasının da önüne geçemeyebilir. Bu durumda ise Türkiye yine mütekabiliyet esaslı olarak davranacak ve aynı zamanda F-35 programındaki haklarını korumak için diplomatik ve hukuki kanalları zorlayacaktır.

- En kötü senaryo ise hem Kongrenin CAATSA yaptırımlarını ağır bir şekilde devreye sokmayı talep etmesi hem de Pentagonun Türkiye'nin F-35 programından çıkarılması ve hatta savunma sanayi alanında da yaptırım uygulaması için baskı yapması karşısında Trump'ın teslim olmasıdır. Başkan Trump'ın bu çerçevede hareket etmesi durumunda Türkiye'nin ağır

maliyetlerle yüz yüze kalması söz konusu olacaktır. Ancak bu senaryo üç sebepten dolayı gerçekçi değildir: i) Trump'ın bu şekilde hareket etmesi Amerikan müesses nizamına teslim olması anlamına gelecektir. ii) Türkiye mütekabiliyet esasında hareket ederek karşılık vereceği için Türk-Amerikan ilişkileri ağır bir yara alacaktır. İran'la bu denli bir gerilim yaşayan ve Rusya'nın Ortadoğu'da gittikçe dominant hale geldiği bir konjunktürde Trump'ın Türkiye ile kopma noktasına gelmesi makul bir seçenek değildir. iii) ABD'nin diğer müttefiklerinin kendisine karşı güveni daha da sarsılacaktır.

S-400 & F-35 DENKLEMİ

VEYSEL KURT

SETA | ANALİZ

Bu çalışma S-400 hava savunma sisteminin teslimatının başlamasının ardından ABD'nin verebileceği tepkileri analiz etmektedir. ABD'nin olası CAATSA yaptırımlarının yanında Türkiye'nin F-35 programından çıkarılmasına dair yaklaşımını ele almaktadır. Analiz öncelikle Türkiye'nin F-35 savaş uçağı projesine nasıl bir katkı yaptığını açıklamaktadır. Ardından ABD'nin S-400'lerin alımına karşı Türkiye'nin projeden çıkarılması tehdidinin rasyonallitesi incelenmektedir. Son olarak da Washington'ın Ankara'yı S-400 hava savunma sistemi ile F-35 savaş uçağı arasında bir tercihe zorlaması durumunda Türkiye'nin kararını belirleyecek olan parametreler (gereklilik, entegre, olanak, kullanılılık, kredibilite) ortaya konulmaktadır.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE • BERLİN